

בל קאופמן

בל קאופמן, נכדתו של שלום עליכם וסופרת בזכות עצמה, מחברת רב המכר *במעלה המדרגות היורדות*, חגגה בראשית חודש מאי השנה את יום הולדתה המאה, כשהיא, למרות גילה המופלג, במלוא כוח יצירתה. על קשרי עמה ועם בעלה סידיני גלאק כתבתי לפני חמש עשרה שנים בדפי יומני את הדברים המובאים להלן:

כבר בראשית דרכי כמתרגם כתבי שלום עליכם לעברית, הוברר לי למעלה מכל ספק שלא אוכה באהדת המוסד הקרוי "בית שלום עליכם". בתמימותי הבאתי לבית זה כמו ידי את ספר תרגומי הראשון, *שלוש אלמנות* ומסרתיו למנהל הבית, אברהם ליס. לפי תגובתו הצוננת, שלא לומר העוינת, הבנתי שאין לי מה לבקש כאן. לא הייתי צריך להתאמץ רבות כדי לעמוד על סיבת הדבר. בכמה ראיונות בכלי התקשורת עמדתי על ההבדלים המשמעותיים שבין המקור השלום עליכמי לבין נוסח התרגום העברי הראשון, מעשה ידיו של י"ד ברקוביץ. הרי זאת אחת הפליאות הגדולות בקריית ספר היהודית, הן היידית הן העברית, הממתינות עדיין לפענוח. כבר כתבתי במסתי "לבחינתה של אגדה" כי "ברקוביץ" האמין בתום לב ששלום עליכם נטמע לחלוטין

בתוכו, ומדבר מתוך גרונו, ורק לאחר עוברו את המסנגת שלו, נלושה ומתגבשת יצירתו ההיולית, שאינה נקייה מסיגים של וולגריות, לכלל אמנות מושלמת, שאין לגרוע או להוסיף עליה מלה. ואף כי היתה זאת, כאמור, אמונה שבתום לב, לא הייתה טעות גדולה ממנה, שכן מה שנתפס בעיני ברקוביץ כ'שגיאה', הוא אותו מרכיב מרכזי ביצירת שלום עליכם הקרוי "הומור שחור" או הומור פרדוקסאלי, שהוא לב-לבה של יצירתו. ואפילו כך, לא כאן עיקרה של הפליאה. ההיסטוריה של הספרות יודעת לספר על יוצרים מן המעלה הראשונה שטעמם האישי פסל יצירותיהם של סופרים אחרים, נודעים ומפורסמים לא פחות מהם. אמנים גדולים הנם אף בעלי גחמות גדולות, ומן המפורסמות, למשל, שטולסטוי לא אהב את שקספיר, וירגיניה וולף הלעיגה על ג'ויס הצעיר, נבוקוב סלד מודוסטויבסקי וכו'. וכו'. איש איש וגחמתו המזודה. אולם בסיכומי של דבר עולם הרוח תהה בשמץ של חיוך על גחמות אלו, לא התרשם מהן כלל, ועבר עליהן לסדר היום. דבר לא נגרע מגדולתם של שקספיר, של

דוסטויבסקי או ג'ויס. השוני במקרה של ברקוביץ הוא בכך שבמשך יותר משבעים שנה ניתנו מהלכים לדעה בקרית ספר העברית שנוסח ברקוביץ אפילו עולה על המקור השלום עליכמי. וכאן עיקר הפליאה, והיא טעונה עדיין מחקר סוציו-פסיכולוגי, כיצד קרה הדבר. אילו למשל היה איזה קרוב של רמברנדט מחליט 'לעשות סדר' ביצירותיו של הצייר, שני-שלישים מהן היה פוסל, או טומן מתחת למיטה: "משמר

הלילה" - 'שונד'; "משתה בלשצר" - לא ראוי להיתלות על קיר, "ירמיהו" - ציור גרוע, וכו', ובשליש הנותר היה עושה שינויים מפליגים, ובא אל העולם ומודיע כי זה רמברנדט במיטבו - איך היו הבריות מגיבים על מעשה שכזה? מושכים כתף בתמיהה אל נכון, ורואים בו עיוות כל נורמה מתקבלת על הדעת. ואילו במקרהו של ברקוביץ נתקבלה פסלנותו ללא עוררין למעשה. וכאן הוא עיקר התמיהה. ומאחר שכאמור בכמה מראיונותי בכלי התקשורת הצבעתי על כך, עוררתי עלי חמתה של הגב' תמרה כהנא, בתו של ברקוביץ, בעלת הבית בפועל של בית שלום עליכם, שנפגעה מדברי ואף הגיבה עליהם במכתבים למערכות העיתונים. התברר לי אפוא סופית כי במוסד זה לא אוכל להיעזר, וכל אימת שנוקקתי לחומר כלשהו, חיפשתיו בארכיונים השונים, בספרייה הלאומית, בספריית "שערי ציון" שב"בית אריאלה", באגף היודאיקה שבספרייה הציבורית בניו יורק ובארכיונים פרטיים. השלמתי בדיעבד עם "המטרייה המשפחתית" הזאת שסככה על עזבונו הספרותי של שלום עליכם, אם כי תהיתי לא אחת האם מיטיבה היא עם חקר יצירתו של הסופר ועם הנחלתה לרבים. ויש לומר כי אווירה "המטרייה המשפחתית" הזאת המשיכה להתקיים גם לאחר מותה של תמרה כהנא, נכדתו של שלום עליכם, ומנהל הבית, אברהם ליס, הקפיד לשמור עליה משל צוואה היא בידו.

לכן הופתעתי לא מעט בעת שהתקשר אלי בטלפון, ביולי 1995, אדם דובר אנגלית, והציג עצמו לפני בשמו - סידיני גלאק, והודיעני כי הוא בעלה של בל קאופמן, ושאלני אם שם זה אומר לי משהו. כמובן, השבתי, בל קאופמן היא נכדתו של שלום עליכם וסופרת נודעת, מחברת הספר *במעלה המדרגות היורדות* שנחל הצלחה עולמית בזכות עצמו ובזכות הסרט שנעשה לפיו. תשובתי מצאה כן בעיניו. סיפר לי אפוא שרעייתו והוא מבקרים עכשיו בישראל, ומשום ששמע פועלי הגיע אליהם לאמריקה, רצונם להיפגש עמי. ברצון רב, השבתי. לאחר בדיקת מה בלוח עיסוקיהם, נקבעה פגישתי עמם במלון "דן" בתל אביב, ב-20.7.1995. ויש לומר כי כמה ידידים יעצו לי בעבר ליצור קשר עם בל קאופמן, ואפילו סיפקו לי את כתובתה בניו יורק, אולם איזו רתיעה מאותה "מטרייה משפחתית" מנעה ממני לעשות זאת, ובדיעבד התברר לי שצדקתי. משהודעתי במלון על בואי, ירד אלי תחילה סידיני לבדו. סיפר כי יום קודם לכן סיירו בירושלים העתיקה, הוא כשל באחת מאבני המרצפת ונפל, ובל, שחשה לעזרתו, נפלה אף היא ונחבלה בידה, ולכן קשה עליה הירידה. גם אם היה יסוד אמת בסיפור, סבורני כי היתה בו אף איזו כוונה לעמוד תחילה על טבעי, לפני שהגברת תיאור לראותני. הסבתי אפוא תחילה עם סידיני לבדו, שחזר וסיפר כי שמע תרגומי הגיע אליהם כבר מזמן, אבל בלוויית השמצות שמקורן ב"בית שלום עליכם", המוסד שהם קשורים בו. לאחרונה,

זה כמה שנים, יסדו הם עצמם את "שלום עליכם ממוראל פאונדיישן". הוא, סידיני גלאק, הנשיא, ובל קאופמן נשיאת הכבוד. מטרתם להפיץ את מורשת שלום עליכם ברחבי העולם. בביקורם הנוכחי בארץ שאלו על טיב עבודתי, ושמעו, בניגוד לדעת "בית שלום עליכם", שבחים רבים עליה. ביקורם ב"בית שלום עליכם" עורר אצלם תמיהות לא מבוטלות. התרשמו כי זה בעצם בית ברקוביץ. שום כרך מספרי תרגומי

בל קאופמן וסבה

מורביץ, המדבר וכותב אנגלית ברהיטות, ניצלתי אפוא והושבתי לעבודה. על קטעים ביוגרפיים אלה, הנוגעים בהוריה ובה, קיבלתי מבל איגרת דואר, מעוצבת אמנותית בידי בעלה סידני, המביעה דברי תודה כתובים במקביל ברוסית ובאנגלית, בהנחה שאחת מן השפות הללו בוודאי אבין... מאז הננו בקשר מכתבים מתמיד. פרטים שונים ואינפורמציה שסיפקתי לבל ולסידני ולשאר אנשי ה"ממוריאל פאונדיישן" נמצאו ראויים לציון בדו"ח השנתי המפואר של הקרן. וכאן יש שוב לתהות על תהפוכות הגורל היהודי, שמנע מבני משפחתו של שלום עליכם, בשל היעדר לשון משותפת, קבלת אינפורמציה מכלי ראשון הנוגעת בהם או בהוריהם, וכן על כך שבמשך יובל ומחצה לא הפנה איש את תשומת לבם למקור זה. והנה תרגום הנוסח הרוסי של מכתבה:

12.8.1995

אריה אהרוני החביב -

מתנצלת על השפה הרוסית הגרועה שלי, אני שוכחת מילים, וכן הדקדוק, מסתבר, צולע! אף על פי כן, אם קשה לך לקרוא את מילותי באנגלית, אשתדל אפוא להביא את תודתי ברוסית. תודה אף לחבר שלך, שתרגם לאנגלית את תיאורו-סיפורו של ברקוביץ' על הורי! התרגשתי עד דמעות, שכן קראתי זאת לראשונה. כן מודה אני על התצלומים - הם מוצלחים בהרבה מן השלושה שאני מצרפת בזה - אף על פי כן, זאת מזכרת מלבבת. כל טוב, כל טוב - שלך, בל קאופמן.

בל קאופמן ואריה אהרוני בלובי של מלון "דן" בתל-אביב, 1995

מאז, כאמור, קיבלתי מסידני ומבל מכתבים רבים. כן שלחה לי את המהדורה האחרונה של ספרה *Up The Down Staircase*, שבשערו מודיע המו"ל כי "יותר משישה מיליון עותקים נמכרו..." במכתב לעמית בסין, העוסק יותר מעשרים שנה בתרגום שלום עליכם לסינית, ציינתי כי מספר עותקים זה, דומני, נחשב לגדול אף בקנה מידה סיני, וספק ספקא אם כל מהדורות כתבי סבה של בל, בכל שבעים לשון שהורקו אליהן, מתקרבים למספר אסטרונומי זה.

לאחרונה, ב־10 באפריל 2011, קיבלתי ממנה את הדוא"ל המשעשע הזה:

אריה יקירי,

זה עתה קראתי את האי-מייל שלך לסידני ושמתני שאתה עדיין זוכר אותי. בחודש הבא אהיה בת מאה, אבל אינני מבינה איך זה קרה לי כשכלל לא שמת לי לב. אני עסוקה מכדי להזדקן... מלמדת, רוקדת, כותבת, מרצה וכי' וכי'. אני מבינה שאצלך הכל בסדר ושמתני לשמוע זאת. אני שולחת לך את איחולי החמים, ידידתך משכבר הימים, בל.

אינו מצוי בספרייה המקומית, המיועדת פורמלית לעבודות מחקר, והייתכן כי תרגום שהכל מדברים בו, ויהיה אפילו שנוי במחלוקת, ייעדר מן הספרייה? מששמע מפי הרצאה קצרה על דרכי אל יצירת שלום עליכם, התרשם כדי כך, שצלצל אל בל, וביקש ממנה לארוח לנו לחברה. בתוך דקות אחדות הופיעה, צעירה למראה משמונים וחמש שנותיה, דוברת רוסית רהוטה, משל באה אמש ממוסקבה. יידיש אינה יודעת. את יצירות סבה מכירה היא ברוסית ובאנגלית, כמוכן. מעדיפה את התרגום הרוסי. אמה של בל, ליליה, בתו השנייה של שלום עליכם, היתה, לפי עדותו של ברקוביץ' בספרו הראשונים כבני אדם, הקרובה ביותר באופייה לאביה. "ליאלי", מספר הוא, "היתה מצוינת בבית שלום עליכם בזה שירשה מאביה במידה ניכרת, יותר משאר הילדים, גם את תכונות מזגו וגם את סגולות כישורו. [...] בבית, בין הילדים, היתה ממלאה לעתים קרובות אותו תפקיד שניתן לאביה: גם במחיצתה היתה השמחה רבה, והערותיה השנונות, המהירות, הפוגעות בעצם הנקודה, עוררו צחוק ועליצות נפש. [...] כבר בשנות הגימנסיה הראתה נטייה מיוחדת לכתיבה. גם אז כבר היה עטה קל ומהיר, כעטו של האב, וסגנונה הרוסי - סגנון עצמי, מבריק, שופע הפתעות הומוריסטיות משלה". לאמור, הכישרון הספרותי עבר בתורשה, מן האב אל הבת ומן הבת אל הנכדה. אפשר כמוכן לתמוה כאן על תהפוכות הגורל היהודי, שבביתו של שלום עליכם דיברו רוסית, ושפת בתו, שירשה את כישורו, היתה רוסית, וממילא שפת האם של הנכדה, בל, היתה רוסית. משסיפרתי לה כי בספר זיכרונותיו של ברקוביץ', יש פרק על חתונת הוריה, וכן פרק על הולדתה, דבר שלא היה לה עליו מושג, תקפה אותה התרגשות שאינה ניתנת למבע מילולי. הבטחתי לה שאדאג לתרגום הפרקים ושליחתם אליה בהקדם. רצה המקרה (או הגורל) שימים אחדים לאחר פגישתי עם בל ועם סידני הגיע אלי לבית אלפא ידידי מנוער משה